

# „Żywy skansen Słowino” - ochrona pomorskiego krajobrazu kulturowego

Waldemar Witek

“The Living  
Open-Air Museum  
Słowino” -  
Protection of  
the Pomeranian  
Cultural Landscape

## Wprowadzenie

### Introduction

Niniejszy artykuł jest kolejnym głosem w naukowo-konserwatorskiej dyskusji nad postrzeganiem wiejskiego krajobrazu dziedzictwa kulturowego oraz sposobami jego dokumentowania i zakresem ochrony, widzianym z perspektywy Pomorza Zachodniego. O znaczeniu tego zagadnienia świadczą liczne – często inicjowane przez lokalne samorządy i stowarzyszenia, interdyscyplinarne konferencje<sup>1</sup> oraz towarzyszące im opracowania naukowe. Praca naukowo-badawcza pozostaje jednak niepełna, jeśli w ślad za nią nie idą konkretne programy, dla których nadrzędnym celem jest szeroko rozumiana „odnowa wsi”<sup>2</sup>. Szczególnego znaczenia nabiera w tym względzie aspekt edukacyjny, który winien prowadzić do wytworzeniu „korzystnego klimatu” w odbiorze walorów krajobrazu kulturowego. Należy podkreślić, że świadomość wartości, waloryzacji środowiska kulturowego jest podstawowym warunkiem jego ochrony, ponieważ przetrwa to, co ma społecznie akceptowaną wartość lub zostanie taką wartością obdarzone. Budowanie szerokiego zaplecza społecznego na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego jest bardzo pożądane, a także zgodne ze strategiami i programami opieki nad zabytkami (od krajowych po gminne). Umożliwia harmonijną współpracę na linii: środowiska naukowo/kon-

serwatorskie – władza/społeczność lokalna – właściciele zabytku.

Krajobraz kulturowy rozumiany w ujęciu ogólnym jest śladem obecności człowieka w przestrzeni oraz wynikającymi z tego wzajemnymi relacjami między zespołem elementów kulturowych i przyrodniczych<sup>3</sup>. Na przestrzeni dziejów przekształcenia krajobrazu kulturowego odbywały się na ogół etapami (cyklami cywilizacyjnymi) ale w sposób harmonijny. Zaistniałe zmiany w krajobrazie wynikały z przesłanek utylitarnych, były na tyle istotne, że utrzymano je przez następne pokolenia.

Region zachodniopomorski ma swój niepowtarzalny wyraz z czytelnym odniesieniem do dawnego krajobrazu kulturowego oraz „głębią” historycznych treści. Podstawowe cechy krajobrazu kulturowego wsi na Pomorzu Zachodnim to m.in.: średniowieczne (placowe) układy przestrzenne, szachownicowy układ pól z rozłogami, struktura zabudowy zagrodowej o dużym nasyceniu budownictwem ryglowym oraz czytelne dominanty architektoniczne, jak kościoły, czy zespoły rezydencyjno-folwarczne. Zachowana na tym obszarze wiejska architektura ryglowa, jest swoistym „zapisem” dziejów kolejnych pokoleń, odzwierciedleniem lokalnej tradycji, która nadaje temu regionowi specyficzny charakter, określane we współczesnych koncepcjach zagospodarowania przestrzennego jako „kraina w kratę”<sup>4</sup>. Wspomniane budynki charakteryzowały się użytecznością i praktyczno-

Ryc. 1. Wieś Słowino – widok z lotu ptaka (od południa) (fot. K. Majchrzak, 2004)

Fig. 1. Village Słowino – aerial view (from the south) (photo by K. Majchrzak, 2004)

ścią, były wznoszone z ogólnodostępnych materiałów (drewno, glina, słoma, trzcina), przez miejscowych rzemieślników (cieśli), w oparciu o stosunkowo proste i sprawdzone konstrukcje, adekwatne do lokalnych warunków klimatycznych.

## Słowino – uwarunkowania historyczno-kulturowe

Słowino – the historical  
and cultural conditions

W wyniku badań<sup>5</sup> nad historią ziemi sławieńskiej, układów przestrzennych, struktury zabudowy oraz typologią architektury ryglowej<sup>6</sup> zainteresowano się wsią Słowino. Wieś widziana na rzucie z góry uwypukla wyżej opisane elementy średnio-wiecznej wsi zachodniopomorskiej, tj. rozplanowanie przestrzenne w formie regularnej owalnicy z kościołem na nawsiu jako dominantą, szachownicowy układ pól z rozłogami i drogami polnymi (zagumiennymi) oraz historycznie ukształtowaną strukturę zabudowy zagrodowej<sup>7</sup>. W krajobrazie tym widoczna jest harmonia wielowiekowej tradycji, powstała przez wzajemne przenikanie się elementów kulturowych i naturalnych.

Słowino (*niem. Schlawin*) jest to wieś o XIII-wiecznej metryce, wzmiankowana w 1262 roku<sup>8</sup>, należała pierwotnie do Cystersów w Bukowie Morskim, później wcho-



dząca w skład Domeny Darłowskiej. W końcu XVIII wieku Słowino zamieszkiwali: pastor i kościelny, wolny sołtys, 18 chłopów, trzech „półchłopów”, pięciu zagrodników, 13 chałupników i kowal; łącznie odnotowano 43 dymy. 24 października 1808 roku spłonęła większa część wsi razem z kościołem. Przed 1939 rokiem Słowino należało do największych wsi w regionie (odnotowano 862 mieszkańców), stanowiło centrum miejscowego rzemiosła i produkcji przemysłowej. Działy tu m.in.: słynna na Pomorzu wytwórnia kielbas (*Pawula – Pommersche Wurstfabrik*), młyn i tartak oraz liczne warsztaty rzemieślnicze (szewskie, ślusarskie, krawieckie, stolarskie, cieśli, budowlane, a także kuźnie i piekarnie). Słowino było siedzibą

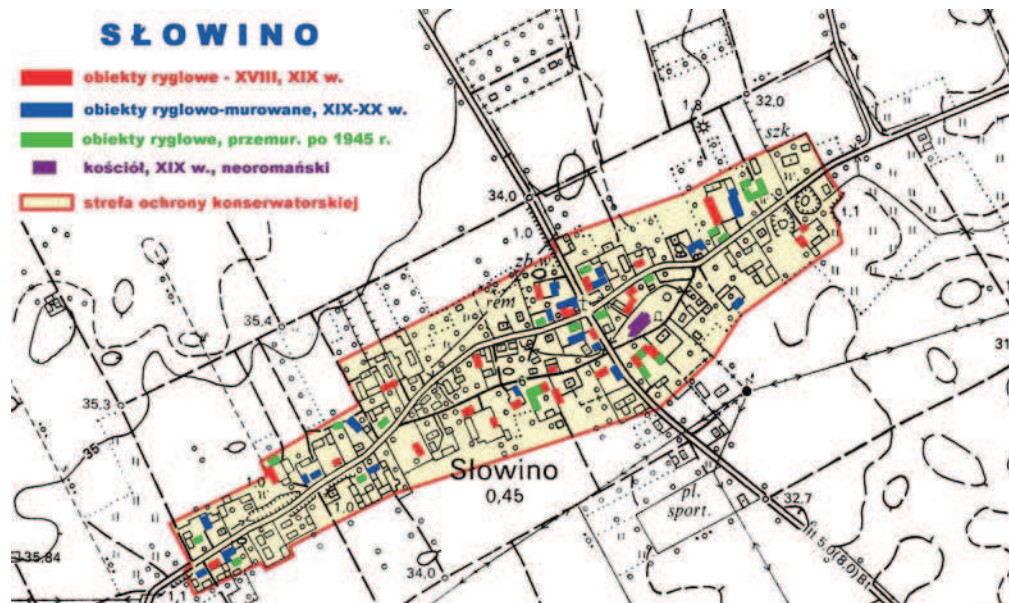
parafii, funkcjonowały tutaj: bank, szkoła, poczta, sklep, gospoda, izba porodowa (ryc. 1).

Układ przestrzenny wsi rozplanowany jest na linii NW–SE, w osi historycznego traktu do Bukowa Morskiego, który jest przecięty pośrodku XIX-wieczną drogą do Darłowa. Działki siedliskowe zamknięte są od strony pola tzw. drogami zagumiennymi. Na obrzeżach układu wytyczone są XIX-wieczne (liniowe i rozproszone) kolonie. Pośrodku wsi znajduje się wrzecionowaty plac (nawsie), okolony drogami i rozdzielający dwie, łukowato wygięte pierzeje. Na nawsiu posadowiony jest kościół oraz – historycznie wtórne – zagrody małorolne i rzemieślnicze. W strukturze zabudowy wsi dominują duże, czworoboczne (zamknięte) zagrody



Ryc. 2. Słowino – waloryzacja kulturowa wsi Słowino, oprac. W. Witek 2006

Fig. 2. Słowino – cultural valorization of the village Słowino, by W. Witek 2006



chłopskie, z budynkami bramnymi oraz szerokofrontowymi chałupami, lokowanymi kalenicowo na froncie zagrody lub szczytowo w głębi siedliska (ryc. 2).

Ryglowe chałupy stanowią blisko połowę całej zabudowy ryglowej wsi. Reprezentują różne typy – adekwatnie do skali zagród i historycznych podziałów własnościowych. Najstarszy dom, z reliktowymi rozwiązaniami konstrukcyjnymi i użytkowymi znajduje się w zagrodzie nr 67<sup>o</sup>, który stanowił przykład XVIII-wiecznej chałupy kurnej (bez-kominowej).

Dominują chałupy wzniesione w 1. połowie XIX wieku. Pięć z nich posiada potwierdzone datowania budowy i remontów: np. nr 2 – 1818 i 1856 rok; nr 70 – 1825 i 1911rok; nr 24 – 1836 rok; nr 15 – 1856 rok; nr 60 – 1857 rok. Ściany budynków charakteryzują się regularną kratownicą konstrukcji szkieletowej, na ogół z dwoma poziomami rygli (budynki

starsze w układzie na jeden rygiel), z przynaroznymi zastrzałami oraz glinianym (strychułowym) wypełnieniem pól międzyryglowych. Elewacje nie są tynkowane, sporadycznie bielone lub odeskowane, a szkielet czerniony i skonstrastowany z bielonymi polami międzybelkowymi. Przeważają dachy naczółkowe. Sporadycznie występują dwuspadowe, z szerokimi okapami. Dachy te kryto pierwotnie strzechą, a od początku XX wieku wtórną dachówką. Pod

względem konstrukcyjnym budynki te cechuje solidne i staranne wykonanie, powtarzalne rozwiązania ciesielskie, wskazującymi na rodzimy warsztat budowlany. Wnętrza o układach dwutraktowych (chałupy bauerkie trójtraktowe), z sienią na osi krótkiej i izbami paradnymi w części frontowej (ryc. 3 i 3a).

Budynki gospodarcze utraciły obecnie swą pierwotną funkcję. Na przestrzeni lat rozbudowywane i przemurowywane, jednak w wielu



Ryc. 3. Chałupa nr 60 z 1857 r. (fot. W. Witek, 2009)

Fig. 3. Cottage No. 60 of 1857 (photo by W. Witek, 2009)



Ryc. 3a. Zabytkowa chałupa z XIX wiekunr 75-76 (fot. W. Witek, 2011)

Fig. 3a. A historic cottage from the XIX century No. 75-76 (photo by W. Witek, 2011)

Ryc. 4. XIX-wieczne drzwi frontowe –  
chałupa nr 2 (fot. W. Witek, 2004)

Fig. 4. The front door from the XIX century –  
cottage No. 2 (photo by W. Witek, 2004)



przypadkach zachowały się w nich fragmenty ścian ryglowych. Jednym z głównych elementów zagród chłopskich są budynki bramne (stodolno-inwentarskie), z szerokimi wrotami i inskrypcjami na nadprożach. (np. w zagrodzie nr 2, 17, 55, 70). Na uwagę zasługują także wielkokubaturowe (2-3-klepisowe) stodoły, w tym najstarszy obiekt z 1797 roku w zagrodzie nr 18.

Uzupełnieniem zabudowy zagród są elementy małej architektury. W tym przypadku sporadycznie zachowane są wolnostojące piekarniki (w zagrodzie nr 2, 63), ceglane ogrodzenia zagród (np. w zagrodzie nr 15, 17) oraz kamienne studnie (pierwotnie z żurawiem) następnie z kołowrotem lub XX-wieczna metalową pompą (np. w zagrodzie nr 55, 70).

W wielu obiektach zachowała się oryginalna stolarka, o zbliżonych formach konstrukcyjnych i stylowym wystroju (niezależnie od zamożności gospodarzy), co wskazuje na korzystanie z miejscowego i stosunkowo taniego warsztatu stolarskiego. Poza tym, drzwi i okna stanowiły „wizytówkę” domu, stąd powszechna chęć dekoracyjnego opracowania tego elementu budynku. Podobnie dekoracyjnie opracowane są szyldziki, zamki puszkowe, klamki z motywami zoomorficznymi, płyciny drzwiowe oraz opaski okienne zwieńczone gzymsami (ryc. 4).

Niezwykle cennym i intrygującym elementem detalu w zabudowie zagrody są inskrypcje, które stanowią

swoisty „paszport” budynku, który w obliczu braku materiałów źródłowych jest „żywym” świadkiem dziejów danego obiektu czy zagrody. We wsi Słowino zewidencjonowano około 25 takich inskrypcji, z czego większość umieszczona została na belkach – głównie na nadprożach drzwi i wrot (sporadycznie na oczeple, płatwi czy ryglu). Inskrypcje są ozdobnie ryte (kaligrafowane) lub malowane. Zawierają: 1) inicjały lub pełne nazwisko właściciela i budowniczego + datę; 2) nazwisko właściciela + datę + sentencję. Dodatkowo ozdobione są motywem roślinnym (np. tulipanem). Pojedyncze inskrypcje odnotowano na kamieniu w studni, w tynku na frontonie domu, na ścianie strychu w glinie oraz na metalowym datowniku w szczycie budynku inwentarskiego.

Słowino było dużą wsią, kiedyś o stosunkowo rozbudowanej infrastrukturze, której pozostałości przetrwały do czasów współczesnych. Przede wszystkim zachował się murowany zespół budynków dawnej fabryki kiełbas i konserw z domem właściciela i budynkiem dla pracowników; (po 1945 roku w fabryce produkowano wino owocowe). Oprócz tego zachowały się: budynek szkoły (obecnie zaadaptowany na mieszkanie); gospoda (przy której stał dystrybutor paliwa) ze świetlicą, która obecnie pełni funkcje mieszkalne i edukacyjne (szkoła i świetlica wiejska); piekarnia – obecnie zagroda chłopska; mleczarnia – obecnie dom mieszkal-

ny. Współcześnie we wsi powstały również nowe obiekty o charakterze ogólnowiejskim: a dawną porodówkę zaadaptowano na szkołę oraz zbudowano nową remizę, sklep.

Integralnym elementem układu przestrzennego i zabudowy jest zieleń, zarówno zadrzewienia przydrożne, jak również elementy zieleni przyzagrodowej o charakterze ozdobnym. Główna droga dojazdowa do wsi oraz dojazd do zagród mają formę alei kasztanowców. Przy niektórych zagrodach znajdują się tzw. zielone bramy, a przed domami założone są przedogrodki kwiatowe.

## „Żywy skansen Słowino”<sup>10</sup>

„The living open-air  
museum Słowino”

Elementy historyczne krajobrazu kulturowego Słowina dokumentowano podczas badań terenowych, opracowywano w formie kart ewidencyjnych zabytków architektury





Ryc. 5. Europejskie Dni Dziedzictwa, Antikon 2004 (fot. W. Witek, 2004)

Fig. 5. The European Heritage Days, Antikon 2004 (photo by W. Witek, 2004)

dowodem były wnioski o uznanie XIX wiecznych chałup i zagród za obiekty zabytkowe oraz ich remonty i adaptacje zabytkowych zagród na całoroczne siedliska i gospodarstwa agroturystyczne. Okazało się, że wielką wartością Słowina są jego mieszkańcy, jako zintegrowana i chętna do działania społeczność lokalna, wspierana przez grupę liderów, szczególnie uwrażliwionych na historyczne walory miejscowego budownictwa i zaangażowanych w organizację życia społeczno-kulturalnego.

Idea projektu „Żywy skansen Słowino” została sformułowana na bazie rozpoznanego i wyżej opisanego dziedzictwa kulturowego wsi Słowino oraz w oparciu o zastany kapitał ludzki. Właśnie ten aspekt ludzki był punktem wyjścia przy opracowywaniu założeń do projektu, jak również nadania mu nieco prowokującej nazwy – „żywy skansen”. Wydawać się może, że te dwa określenia są sprzeczne, wzajemnie wykluczające się, gdyż w potocznym rozumieniu mianem „skansenu” określa się coś starego i zacofanego, będącego „przeżytkiem” – na marginesie życia codziennego. Szybkie zmiany cywilizacyjne spychają na dalszy plan wiele elementów tradycyjnego życia wiejskiego. Coraz częściej jednak pojawiała się refleksja nad wartościami otaczającego krajobrazu kulturowego, w którym dorastały kolejne pokolenia, który doceniają i zwiedzają turyści oraz opisują i waloryzują konserwatorzy

i budownictwa, kart detalu architektonicznego oraz inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskich. Całość stała się podstawą do opracowania karty monograficznej wsi. Dziedzictwo kulturowe Słowina było prezentowane podczas obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w województwie zachodniopomorskim oraz polsko-niemieckiej konferencji naukowej ANTIKON „Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo”. Dla najcenniejszych zagród i obiektów wiejskich zostały opracowane foldery i ścieżka tematyczna, z możliwością zwiedzenia wewnątrz zagród i poszczególnych obiektów. Na podstawie wyników badań przygotowano wystawę pt. „Krajobraz kulturowy wsi Słowino” w świetlicy wiejskiej. Przedstawiono interesujące prelekcje dla uczniów okolicznych szkół, a następnie wystawa została zaprezentowana w Domach Kultury w Darłowie, Trzebiatowie, Dygowie, Niechorzu, Sławnie. Problematyka ochrony krajobrazu kulturowego wsi Słowino, a zwłaszcza budownictwa

ryglowego była przedmiotem wystąpień na konferencjach naukowych oraz została opublikowana w materiałach pokonferencyjnych<sup>11</sup>.

Powyższe działania o charakterze edukacyjno-informacyjnym, przyczyniły się także do promocji wsi w regionie, dla którego ważnym elementem jest nadmorska turystyka. Wskazano alternatywę dla biernego plażowania, podkreślając, że miejscowości Pomorza mają swoją historię i wyjątkowe walory (ryc. 5).

Szczególnie cennym efektem moich badań nad materialnym dziedzictwem kulturowym wsi, było nawiązanie stałych i przyjaznych więzi z mieszkańcami. Od tego momentu, rzeczą naturalną stał się udział w przedsięwzięciach o charakterze ogólnowiejskim, połączony z dokumentowaniem tych wydarzeń. Okazało się również, że u wielu mieszkańców obudził się swoisty patriotyzm lokalny, identyfikacja z materialnym – choć obcym dziedzictwem kulturowym. Zaczęto dostrzegać jego wartości, czego

zabytków. Może on być terenem i źródłem nowych możliwości zarobkowania i godziwego życia mieszkańców. To właśnie wzajemne relacje: człowiek – krajobraz, człowiek – architektura, człowiek – zabytek stanowią inspiracje do zainteresowania się tym tematem.

Głównym celem projektu była ochrona dziedzictwa kulturowego, edukacja i popularyzacja walorów historycznej ryglowej zabudowy wsi, a w końcowym efekcie rewitalizacja zabytkowej zabudowy Słowina oraz harmonijny rozwój zespołu ruralistycznego. Chodziło również o kształtowanie „dobrego gustu” w architekturze i promocję budownictwa ekologicznego. Oprócz tego wskazano na możliwość odtworzenia elementów życia wsi zachodniopomorskiej oraz propagowanie charakterystycznych dla regionu produktów, rzemiosła i przetwórstwa wiejskiego – jako elementów atrakcji turystycznej. W dalszym etapie projekt ten miałby przyczyniać się m.in. do rozwiązywania miejscowych problemów w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy (np. nauka oraz prezentowanie walorów regionu i ginących zawodów, a także organizacji izby regionalnej. Załącznikiem przyszłej izby regionalnej miały stać się dawne sprzęty, narzędzia, warsztaty i maszyny rolnicze przechowywane przez mieszkańców Słowina, a prezentowane podczas wystaw szkolnych. Zachowane na wsi „ryglowe pustostany” zostały wytypowane do „żywego labo-

ratorium”, w ramach warsztatów konserwatorsko-budowlanych, realizowanych przez interdyscyplinarny zespół specjalistów z zakresu etnografii, architektury i budownictwa, przy współdziałaniu samorządu lokalnego i mieszkańców wsi. W przyszłości obiekty te mają pełnić funkcje edukacyjno-wystawiennicze.

## Warsztaty konserwatorsko- budowlane (2006 r.)

### Conservation- construction workshop (2006)

Naturalną konsekwencją prac dokumentacyjnych i edukacyjno-informacyjnych były „zajęcia praktyczne”, czyli pokaz tradycyjnych technik budowlanych, połączony z warsztatami konserwatorsko-budowlanymi, skierowanymi do jak najszerszego grona odbiorców. Projekt ten był odpowiedzią na liczne problemy pytania właścicieli obiektów ryglowych, dotyczące remontów lub modernizacji tego typu obiektów, realizowanych zgodnie ze sztuką konserwatorską lub chociażby przy ogólnym poszanowaniu zabytkowej substancji. Wstępny projekt warsztatów konserwatorsko-budowlanych zakładał także udział i szkolenie osób bezrobotnych, które mogłyby w przyszłości świadczyć usługi remontowe w ramach społeczności lokalnej – jako pomoc sąsiedzka.

Przedsięwzięcie to stało się dużym ale motywującym wyzwaniem tak organizacyjno – logistycznym, jak finansowym. Zaprocentowały w tym przypadku wcześniejsze doświadczenia i współpraca z miejscowymi władzami samorządowymi, radą sołecką, szkołą podstawową, a także lokalnymi liderami. Sprawną realizację projektu gwarantowały odpowiednie źródła finansowania. Skorzystano z Programu Operacyjnego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, uzyskano dotację celową z Gminy Darłowo (właściciela działki w Słowinie, na której miały się odbyć warsztaty) oraz zaangażowano własne fundusze.

Przygotowany projekt nazwano: „*DAWNE KONSTRUKCJE – NOWE MARZENIA*” (warsztaty konserwatorsko-budowlane). Został on „wpisany” w zadania Programu Operacyjnego: Edukacja Kulturalna i upowszechnianie kultury. Priorytet II Ochrona dziedzictwa kultury ludowej. W ramach tego programu przygotowano do realizacji trzy zadania, zgodne:

1. Przekaz tradycji i umiejętności praktycznych w formie warsztatu plenerowego, tzw. szkoły tradycji – ukierunkowanej na edukację młodzieży szkolnej i dorosłych w zakresie popularyzacji ginących technik budowlanych.
2. Ochrona krajobrazu kulturowego wsi poprzez wypracowanie umiejętności rewaloryzacji tradycyjnej architektury wiejskiej, charakte-



rystycznej dla regionu Pomorza Zachodniego.

3. Dokumentowanie i archiwizacja najbardziej wartościowych zjawisk kultury ludowej – w tym unikatowych technik budownictwa szkieletowego.

Przygotowanie warsztatów zostało poprzedzone opracowaniem koncepcji i projektu technicznego

wzorcowej ściany ryglowej, które zakładały ustawienie szkieletowej konstrukcji ściany, o zróżnicowanym wypełnieniu pól międzyryglowych, z zamontowanym oknem i drzwiami oraz obdaszkiem. Jako miejsce realizacji warsztatów wybrano działkę pośrodku wsi, na nawsiu (należąca do Gminy), w otoczeniu ryglowej zabudowy, stanowiącej „historyczne

tło”. Służby gminne przygotowały i zabezpieczyły plac budowy (w tym przy zaangażowaniu tzw. pracowników interwencyjnych). Pozyskano elementy rozbiórkowe, w tym cegłę glinianą i ceramiczną, stolarkę okienną i drzwiową oraz wypożyczono narzędzia ciesielskie i stolarskie, fragmenty belek. Uczniowie miejscowej Szkoły Podstawowej zebrali kamienie polne na budowę fundamentu; każdy kamień został podpisany.

Kluczowym momentem był wybór rzemieślnika (cieśli), który gwarantował nie tylko fachowe wykonanie ściany, ale także prezentował w sposób przystępny poszczególne fazy budowy ściany. Cieśla przygotował, wzorowane na historycznych, drewniane formy do wytwarzania cegieł, belki z typami zaciosów do samodzielnego składania (swoiste klocki „lego”), a także oprawił w tradycyjny sposób większość narzędzi ciesielskich.

Na szczególną uwagę zasługuje mobilizacja i pomoc mieszkańców wsi, co umożliwiło sprawne zagospodarowanie placu budowy, a także wprowadzenie nowych elementów do warsztatów, w oparciu o zebrane sprzęty – np. konstrukcja traka ręcznego, warsztat stolarski. Symboliczne znaczenie miała budowa drewnianego mostku przez rów melioracyjny, który dogodnie połączył części wsi, po obu stronach nawsia.

W otoczeniu placu budowy umieszczono wystawę o krajobrazie kulturowym wsi Słowino, ustawiono namioty z etnograficzną ekspozy-



Ryc. 6-11. Warsztaty konserwatorsko-budowlane 2007 (fot. W. Witek)

Fig. 6-11. Conservational-construction workshop 2007 (photo by W. Witek)



Ryc. 12-15. Warsztaty konserwatorsko-budowlane 2008 (fot. W. Witek)

Fig. 12-15. Conservational-construction workshop 2008 (photo by W. Witek)

cją, punkt informacyjny z materiałami reklamowo-informacyjnymi, a przy historycznych zagrodach (siedliskach) zamontowano tablice o historii obiektów – była to próba odzwierciedlenia XIX-wiecznej struktury wsi. Umowny plac budowy został podzielony na kilka sektorów, w obrębie których podjęto określone działania: montaż ściany i ogrodzenia, pokaz pracy pił ciesielskich i warsztatu stolarskiego, wyrób cegieł, plener plastyczny i rzeźbiarski, zajęcia rękodzieła ludowego, konkursy. Całość nadzorowana była przez ekipę ciesielską, etnografów, nauczycieli miejscowej szkoły podstawowej oraz przedstawicieli rady sołeckiej. Zajęcia miały charakter otwarty. Uczestniczyli w nich zarówno mieszkańcy wsi, jak i turyści (wczasowicze) z nadmorskich plaż oraz zaproszeni goście. Cały projekt był na bieżąco prezentowany przez wyznaczoną osobę i dokumentowany przez lokalne media.

W pierwszym dniu warsztatów wykonano drewniany szkielet konstrukcyjny, wszystkie połączenia ciesielskie obrobione zostały w sposób tradycyjny (tj. na czopy i wpusty), z kołkowaniem (bez użycia gwoździ). Kulminacyjnym momentem był montaż belki oczepowej, spinającej od góry ścianę, który wymagał współdziałania kilku osób. W szczycie ściany zamontowano tradycyjną wiechę, złożoną ze skrzyżowanych, drewnianych symboli piły i siekiery. Równoległe z pracami konstrukcyjnymi trwało przygotowywanie „bu-



dulca” do wypełniania ścian. Ręcznie wyrabiano gliniane cegły, przygotowywano materiał do strychulców, elementy do montażu stolarki, czyszczono cegłę rozbiórkową, a przed ścianą każdy mógł przyłączyć się do budowy płotu – tj. przybić sztachetę lub wypłatać wiklinę czy łozy.

W drugim dniu warsztatów przystąpiono do wypełniania konstrukcji ryglowej oraz montażu historycznej stolarki, pozyskanej od

mieszkańców wsi. Zgodnie z założeniami ściana miała pełnić funkcje edukacyjno-ekspozycyjne, stąd poszczególne pola międzyryglowe zostały wypełnione w sposób zróżnicowany: strychuły, cegła gliniana (tzw. peca), cegła ceramiczna, plecionka. Na każdym etapie wypełniania ścian, każdy mógł samodzielnie przygotować budulec i wmontować go w ścianę. Równocześnie z budową ściany ukończono montaż



Ryc. 16 Warsztaty „malowane domy” 2008 (fot. W. Witek)

Fig. 16. Workshop “painted houses” 2008 (photo by W. Witek)



plotu (sztachetowo-plecionkowego) oraz zasadzono kwiaty w specjalnie przygotowanym, drewnianym kwietniku. Niewykorzystane elementy wypełnienia ściany ryglowej zostały wyeksponowane na przyściennym podeście. Ściana stała się od samego początku ekspozycją, ciekawym tłem dla wspólnych fotografii, a także nowym symbolem wsi.

Uzupełnieniem warsztatów były prace zabezpieczające ścianę ekspozycyjną, tj. impregnacja drewnianego szkieletu oraz obsadzek. Oprócz tego ustawiono tablicę edukacyjną, opracowaną łącznie z folderem o wsi Słowino i warsztatach konserwatorsko-budowlanych. Podsumowaniem tych działań była prelekcja w świetlicy wiejskiej, dotycząca krajobrazu kulturowego wsi, zabytkowej stolarki oraz przebiegu letnich warsztatów.

## Podsumowanie

### Recapitulation

Warsztaty konserwatorsko-budowlane, jako zadanie jednorazowe, stanowiły również zwieńczenie projektu „Żywy skansen Słowino”. Wykonana ściana ryglowa wraz z tablicą informacyjną stały się atrakcją turystyczną Słowina, a także miejscem plenerowych zajęć szkolnych z zakresu regionalizmu. Ekspozycja ta „wrosła” w krajobraz wsi, jest traktowana jako „swoja” – m.in. dlatego, że wielu mieszkańców pracowało przy jej powstaniu. Przygotowania do

warsztatów, a zwłaszcza ich program i zakres stały się inspiracją do działań edukacyjnych miejscowej szkoły podstawowej, która wzięła udział w projekcie „Szkoła Marzeń”, gdzie przewodnim tematem było dziedzictwo kulturowe regionu. Udział dzieci i młodzieży w tych warsztatach i zakres poznanych przez nich tradycyjnych technik budowlanych został doceniony (sprawdzony) podczas lekcji muzealnych w skansenach. Wyniki były bardzo dobre.

Wymiar praktyczny warsztatów to przede wszystkim porady techniczne ekipy ciesielskiej oraz wymiana doświadczeń zainteresowanych osób, tj. użytkowników obiektów ryglowych, a także architektów. Najcenniejszym i wymiernym przykładem tych warsztatów było zatrudnienie dwóch osób z ekipy budowlanej do specjalistycznych prac remontowych, przy rewaloryzacji ryglowej zagrody (skansenu) w Swołowie k/Słupska. Oprócz tego jedna z zabytkowych zagród była remontowana (rewaloryzowana) w oparciu o dofinansowanie Marszałka Województwa Zachodniopomorskiego.

Przebieg warsztatów oraz ich odbiór społeczny i zasięg medialny spotkał się z dużym zainteresowaniem władz Gminy Darłowo, które natychmiast podjęły decyzje o kontynuacji tego przedsięwzięcia, w formie corocznego festynu pn. „Urodziny Chaty”. Doceniając wartości kulturowe regionu, a zwłaszcza historyczną spuściznę w postaci licznie zachowanego budownictwa

ryglowego („krajina w kratę”), dostrzeżono szansę promocji gminy poprzez działania związane z tym tematem. Pojawiła się kolejna, atrakcja turystyczna w tym nadmorskim regionie, aktywizująca również tereny (wsie) oddalone od morza.

Przez kolejne lata, w trakcie letniego festynu wiejskiego, kontynuowano warsztaty budowlano-konserwatorskie. Głównym polem działań i doświadczeń była teraz opuszczona chałupa ryglowa. W jednym roku skoncentrowano się na remoncie szachulcowego szczytu, a w kolejnym zrealizowano projekt pod nazwą „malowane okna”, związany z prezentacją walorów historycznej stolarki. Również program festynów wiejskich jest w dużej mierze oparty na akcentach tradycyjnej kultury ludowej i elementach dziedzictwa kulturowego, stąd coroczne aukcje wyrobów rękodzieła i kulinariów z motywem konstrukcji ryglowej.

Równocześnie z warsztatami budowlano-konserwatorskimi zrealizowano w 2007 r. projekt „Znaki pamięci ziemi darłowskiej” – *śladami Wilhelma Grossa (Lapidarium w Słowinie)*, który otrzymał dofinansowanie ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach Programu Operacyjnego „Rozwój inicjatyw lokalnych”. Głównym założeniem projektu była ochrona dziedzictwa kulturowego, w formie upamiętnienia miejsca pochówku dawnych mieszkańców wsi oraz prezentacja sztuki sepulkralnej,

związanej z twórczością Wilhelma Grossa – wybitnego artysty (rzeźbiarza) – pochodzącego ze Sławna, który był autorem wielu dzieł w tym regionie. Opracowano dokumentację historycznych nagrobków, projekt techniczny budowy lapidarium oraz przeprowadzono fachową konserwację pomnika ku czci ofiar I wojny światowej i najcenniejszych nagrobków. Przy lapidarium ustawiono tablice informacyjne o życiu i twórczości Wilhelma Grossa oraz zaprezentowano ścieżkę edukacyjną śladami twórczości rzeźbiarza.

Udokumentowane i popularyzowane dziedzictwo kulturowe Słowina stało się dla mieszkańców wsi swoistą osnową innych działań, związanych z pozyskiwaniem środków publicznych na realizację celów o charakterze ogólnowiejskim. W ramach projektu „Działaj Lokalnie” wykonano wiatę integracyjną, która stoi w sąsiedztwie ryglowej ściany ekspozycyjnej i stanowi plenerowe miejsce spotkań mieszkańców wsi.

Słowino „widziane” jest również w Europie, a tym oknem na świat jest strona internetowa o wsi<sup>12</sup>, redagowana we Francji przez krewnych byłych mieszkańców (sprzed II wojny światowej), przy współpracy autora niniejszego artykułu.

**Waldemar Witek**

Narodowy Instytut Dziedzictwa  
Oddział Terenowy w Szczecinie  
National Heritage Board of Poland  
Local Division in Poznań

## Przypisy

<sup>1</sup> Np. *ANTIKON. Polsko-Niemiecka Konferencja: Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo*, organizator: Szczecin-Expo Towarzystwo Wspierania Rozwoju Pomorza Zachodniego; *Dzieje Wsi Pomorskiej*, organizator: Urząd Gminy w Dygowie; *Trzebiatów – spotkania pomorskie*, organizator: Trzebiatowski Ośrodek Kultury; *Historia i Kultura Ziemi Sławieńskiej*, organizator: Fundacja „Dziedzictwo” w Sławnie; *Wiejska przestrzeń – zagrożone dziedzictwo – Kamień Śląski*, organizator: Urząd Wojewódzki w Opolu.

<sup>2</sup> Zobacz: Idziak W., 2004, *O odnowie wsi – poradnik*, Warszawa.

<sup>3</sup> Zobacz: Bogdanowski J., 1985, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Kraków.

<sup>4</sup> Termin użyty po raz pierwszy użyto w 1994 r., podczas wystawy poświęconej budownictwu regionalnego, zorganizowanej przez Słupski Oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami i ma on bezpośrednie odniesienie do motywu architektonicznej konstrukcji ścian.

<sup>5</sup> Od 2002 Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie prowadziło badania naukowo-konserwatorskie oraz ewidencję tradycyjnego (ryglowego) budownictwa ludowego w Gminie Darłowo, a także w kilku wsiach pow. sławieńskiego. Efektem tych badań były karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa dla najcenniejszych budynków wiejskich oraz katalog obiektów typowanych do wpisania do rejestru zabytków.

<sup>6</sup> W Słowinie (z przysiółkami), na ogólną liczbę 146 budynków w ewidencji konserwatorskiej, przeszło połowa to obiekty wzniesione w technice ryglowej (a także o łączonej konstrukcji lub wtórnie przemurowane), zaś ok. 25 budynków (głównie chałup) zachowało pierwotną formę architektoniczną.

<sup>7</sup> Na stronie internetowej Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie jest interaktywna mapa kulturowa wsi Słowino z warstwami kulturowymi: <http://www.bdz.szczecin.pl/warto-zobaczyc/slowino>.

<sup>8</sup> Dane historyczne do wsi opracowano na podstawie: Dumper G., 1989, *Schlawin* [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein Pommersches Heimatbuch*, red. M. Vollack, Bd. II, Husum, s. 1156-1163.

<sup>9</sup> Obiekt rozebrany w 2010 r.; przed rozbiórką wykonano kartę ewidencyjną zabytku architektury i budownictwa oraz inwentaryzację architektoniczno-konserwatorską.

<sup>10</sup> Termin i projekt opracowany w Biurze Dokumentacji Zabytków – Instytucji Kultury Zachodniopomorskiego Urzędu Marszałkowskiego, w której autor niniejszego artykułu pracował w latach 2004-2007.

<sup>11</sup> Witek W., 2003, *Słowino (gm. Darłowo) – wieś na szlaku „Kraina w Kratę” – ochrona krajobrazu kulturowego* [w:] IV Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura Ryglowa – wspólne dziedzictwo, Szczecin, s. 319-327; tenże, 2005, *Krajobraz kulturowy wsi Słowino – komentarz do wystawy* [w:] *Dzieje Wsi Pomorskiej. Materiały z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, red. R. Gaziński i A. Chudziński. Dygowo-Szczecin, s. 371-383; Witek M. i W., 2007, *Idea projektu „Żywy skansen Słowino” jako przykład ochrony krajobrazu kulturowego* [w:] *Historia i Kultura Ziemi Sławieńskiej*, red. W. Rączkowski i J. Sroka., T. VI, Gmina Darłowo, Sławno, s. 317-340; tenże, 2007, *Warsztaty konserwatorsko-budowlane w Słowinie: „Dawne konstrukcje – nowe marzenia* [w:] *Zachodniopomorskie Wiadomości konserwatorskie*, red. M. Opęchowski, R. II, Szczecin, s. 59-67.

<sup>12</sup> Zobacz: <http://schlawin.canalblog.com/>.